

Voorkomen is beter dan genezen¹

Eleonoor van Gerven

Als we over hoogbegaafde leerlingen praten, dan doen we dat meestal vanuit een diagnostisch perspectief waarbij we veelal insteken op curatieve maatregelen: we sleutelen en schaven aan het tekort van de leerling in de hoop dat het dan na korte tijd weer beter met hem gaat. In dat soort acties gaat veel tijd, geld en vooral energie van alle betrokkenen zitten. Daar is op zich niets mis mee, ware het niet dat veel van de problemen die hoogbegaafde leerlingen tijdens hun schoolcarrière op hun weg krijgen voorkomen zouden kunnen worden. In dit artikel gaan we in op de preventieve maatregelen die vanuit het concept veilige schoolklimaat eenvoudig geboden kunnen worden en die veel narigheid kunnen voorkomen.

Het veilige schoolklimaat richt zich natuurlijk op alle leerlingen, maar in het kader van de zorg voor hoogbegaafde leerlingen zijn er een aantal aandachtspunten die met name voor deze groep leerlingen van belang zijn dat ze ook daadwerkelijk gerealiseerd worden. Een veilig pedagogisch klimaat kan op drie niveaus beoordeeld worden: schoolniveau, leerkrachtniveau en groepsniveau. In elk van de onderstaande aandachtspunten zijn alle de drie de niveaus vertegenwoordigd. Op elk niveau kan speciaal aan hoogbegaafde leerlingen aandacht besteedt worden door ons te realiseren welk effect het veilige klimaat kan hebben op hun ontwikkeling.

Een klimaat voor Leren leren'

Voor begaafde leerlingen is het belangrijk dat zij op school gestimuleerd worden om leergedrag te ontwikkelen. Leren betekent dat de leerling tot beheersing komt van iets wat hij voor die tijd nog niet kon. Dat betekent dat de leerling grenzen gaat verleggen met betrekking tot zijn eigen kennis en vaardigheden. Normaal in dat proces is dat de leerlingen die dingen eigenlijk nooit in één keer goed doet. Het is dus normaal dat begaafde leerlingen tijdens een leerproces fouten maken (Van Gerven 2008; Wientjes 2008). Van bij herhaling foutloos gemaakte verwerkingsopgaven heeft de leerling niets geleerd. Hij heeft alleen bewezen dat hij het al kon. Het is een vereiste dat de leerling leert omgaan met de frustratie die fouten maken soms kan opleveren en dat deze daarbij leert weer overeind te krabbelen. Een school waar je mag leren betekent dus per definitie dat niet alleen presteren normaal gevonden wordt, maar fouten maken ook. Met betrekking tot begaafde leerlingen betekent dit dat hun begaafdheid niet per direct in twijfel

¹ Dit artikel is een voor publicatie van het hoofdstuk 'De Sociaal emotionele ontwikkeling van begaafde leerlingen' uit het in het voorjaar 2009 te verschijnen Handboek Hoogbegaafdheid (Gerven, et al., E. van, (2009) Handboek Hoogbegaafdheid. Assen: Van Gorcum, in press)

wordt getrokken als ze fouten maken, maar dit gezien wordt als gezond onderdeel van het leerproces. Een leraar die stimuleert om te leren, biedt leerstof aan die van een zodanig niveau is dat de leerling wordt uitgedaagd om cognitief gezien net op zijn tenen te lopen. Leerstof dient dus het bestaande didactische niveau (dat van geleverde en vastgestelde prestaties) te overstijgen. Die leerkracht zorgt ook voor uitleg voorafgaand aan de taak en helpt de leerling om greep te krijgen op de structuur van de taak. Tijdens de uitvoering verzorgt deze leerkracht de begeleiding die past bij de behoefte van die specifieke leerling. Na afronding van de taak evalueert de leerkracht met de leerling de taak. Deze nabespreking is wezenlijk iets anders dan een opsomming van de goede antwoorden en stimuleert de leerling om na te denken over zijn eigen rol bij de totstandkoming van de prestatie (wat ging er goed, wat ging er niet zo goed, hoe heb je het aangepakt en zou je het een volgende keer weer zo doen?). Een groep waarin presteren naar vermogen normaal is, betekent concreet dat de groep goede prestaties en/of lage prestaties niet belachelijk maakt. Prestaties mogen gewoon benoemd worden zonder dat de leerling die het betreft dombo, 'studje' of nerd wordt genoemd. Goede prestaties mogen nooit leiden tot sociale isolatie, net zo min als een leerstofaanbod op het juiste didactische niveau hiertoe mag leiden.

Een klimaat van ontmoetingen met ontwikkelingsgelijken

Als leren niet mag leiden tot sociale isolatie dan impliceert dit dat elke leerling de behoefte heeft om een gedeelte van zijn leertaken in sociale samenhang te maken met de groep, maar tevens de kans moet hebben om bepaalde taken op bepaalde momenten individueel te verrichten. Taken maken in sociale samenhang met de groep betekent dat leerlingen de kans moeten krijgen om daar waar haalbaar is vergelijkbare taken te maken als alle andere leerlingen. Daarbij moeten ze die taken zoveel mogelijk kunnen doen met leerlingen die in staat zijn om op een ongeveer gelijk niveau te leren en te presteren (Slaats, 2006). Het betekent ook dat het leerstofaanbod van begaafde leerlingen nooit zoveel van de dat van de rest van de groep mag afwijken dat deze leerling altijd een uitzonderingspositie inneemt (Van Gerven, 2008). Dit daagt de leerling niet alleen uit om zich als leerder te ontwikkelen, maar maakt het tevens mogelijk dat hij zich ongemerkt oefent in wat we sociaal handig gedrag noemen.

Daarnaast kan het van belang zijn om de leerling een gedeelte van de week (bijvoorbeeld een dagdeel) te laten deelnemen aan de activiteiten van een plusgroep in de school. In deze plusgroep komen niet alleen leerlingen bij elkaar van een ongeveer vergelijkbaar didactisch niveau, er komen vooral leerlingen bij elkaar die overeenkomen in hun manier van denken en leren (zie ook de in eerdere hoofdstukken genoemde leer- en persoonlijkheidseigenschappen van begaafde leerlingen). In de plusgroep leren de deelnemende leerlingen om te gaan met 'intellectuele sparringpartners' en mentale tegenwind. Ze ontmoeten er kinderen die net als zij zelf een beetje anders zijn dan alle andere leerlingen. Ze kunnen van elkaar leren hoe ze op een handige manier kunt omgaan met dat anders zijn. Ze kunnen van elkaar ook leren hoe ze kunnen omgaan met taken die niet zomaar vanzelf gaan en hoe ze op een sociaal handige wijze aan de leraar kunnen kenbaar maken dat de aangeboden stof wellicht toch niet helemaal van het juiste didactische niveau is. Van het functioneren in een plusgroep kan derhalve een preventieve werking uitgaan door het bevorderen van de sociaal-emotionele ontwikkeling zonder dat de plusgroep een groepje 'probleemleerlingen' hoeft te zijn.

Een klimaat waar in je verantwoordelijkheid leert dragen

Een kenmerk van begaafde leerlingen die onderpresteren is dat zij een houding ontwikkeld hebben waarin zij de verantwoordelijkheid voor de situatie waarin zij zitten (niet uitgedaagd worden, sociaal niet goed in de groep liggen, conflicten hebben thuis et cetera) niet op zich nemen. Zij voelen zich slachtoffer van de situatie. Om een dergelijke ontwikkeling te voorkomen is het belangrijk dat begaafde kinderen leren dat zij op een gezonde manier rechtstreeks invloed kunnen uitoefenen op hun eigen situatie. Natuurlijk leren we ze dit bijvoorkeur voordat het te laat is.

Begaafde kinderen worden veelal gekenschetst als kinderen met een ondernemende geest. Ze zijn ondernemend en creatief in het bedenken van plannen en hebben soms nog niet helemaal in de gaten dat hun plannen misschien toch wat minder handig zijn om 'echt' uit te voeren. Nu kan daar op twee manieren mee omgegaan worden: je kunt de leerling behoeden voor het maken van fouten en op voorhand de plannen tegenhouden. Maar je kunt de leerling ook in een veilige omgeving en binnen redelijke grenzen laten zien wat er gebeurt als hij zijn plannen gaat uitvoeren (Kuipers 2006). Ditzelfde geldt voor het aangaan van sociale relaties, het 'klagen' over saaie leerstof, het omgaan met conflicten en ruimte laten voor elkaar om te zijn wie je bent. Begaafde kinderen hebben soms het idee dat zij gepest worden en hebben niet altijd in de gaten dat het gedrag van de tegenpartij niet werkelijk bedoeld is als pesten. Door als volwassenen voor dit kind steeds de hete kolen uit het vuur te halen, leert hij niet zelfstandig zijn eigen conflicten op te lossen. Beter is het om het kind de kans te geven de conflictsituatie met jou als leerkracht te bespreken en met hem mee te denken over de oplossingen die hij zelf zou kunnen toepassen.

Begaafde kinderen vergeten soms in 'de vuur van het spel' dat het er niet alleen omgaat dat ze hun mening of beleving voor het voetlicht brengen, maar dat ze dit ook moeten doen op een manier die handig is, zodat er een zo groot mogelijke kans is dat de andere partij overtuigd raakt van hun gelijk of verschillende meningen naast elkaar kunnen laten bestaan. Verantwoordelijkheid voor je eigen gedrag nemen, als onderdeel van preventief handelen, is dat de leerling ook leert hoe hij medeverantwoordelijk is voor de verwerkte leerstof en de kwaliteit van de verwerking. De eerder genoemde instructie- en evaluatie van verwerkte leerstof zijn een goede manier om die verantwoordelijkheid passend bij de leeftijd en de situatie van de leerling te delen met de leerling. Op die manier leert de leerling ook om te gaan met gezonde vormen van tegenwind als het op een dag allemaal eens niet zo mee zit.

Een klimaat waarin je leert onderlinge relaties op te bouwen

De basis van elke pedagogische relatie in het onderwijs is dat de leerling ervaart dat de leerkracht vertrouwen in hem heeft. Vertrouwen straalt je niet uit door een leerling door letterlijk te zeggen 'Ik vertrouw jou'. Kinderen hebben een feilloze antenne voor personen die wel zeggen hen te vertrouwen maar die daar vervolgens niet naar handelen. Vertrouwen hebben in het kind is hem ook de kans geven om fouten te maken en die (al dan niet met behulp van zijn omgeving) weer te herstellen. Een leraar kan dat vertrouwen op school op verschillende manieren tonen. Dat kan onder

andere door de leerling zelfstandig te laten handelen, door hem complexere taken aan te bieden en door hem de tijd te gunnen iets ook echt zelf te ontdekken. Als begaafde leerlingen dit vertrouwen niet ervaren, zullen hun prestaties achterwege blijven ze veelal afhankelijk gedrag gaan vertonen en zich onzeker opstellen. Het gevolg van het gebrek aan vertrouwen is dat de leerling een negatief zelfbeeld kan ontwikkelen en uiteindelijk ook faalangstig kan worden.

Als kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op school komen passen zij zich na ongeveer zes weken aan, aan datgene wat zowel de leraar als de groep van hen verwacht (De Bruin-de Boer & Kuipers, 2004; Van Gerven & Lambermont, 2007). Sommige van hen passen zich in de loop der jaren meer aan dan goed voor hen is. Deze leerlingen voelen zich vaak eenzaam en geïsoleerd en hebben soms het gevoel dat zij zichzelf onderweg zijn 'kwijtgeraakt'. Ouders geven over juist deze leerlingen vaak aan dat zij fysieke en psychische klachten hebben ontwikkeld als hoofdpijn, buikpijn en bedplassen (Koenders, 2007). Leraren geven over deze kinderen vaak aan dat zij de leerling anti-sociaal ervaren, teruggetrokken, stil en vaak sociaal minder ver dan leeftijdgenoten. Om dit te voorkomen is het belangrijk dat de leraar goed kijkt en luistert naar wat de leerling nu eigenlijk zegt en doet, al vanaf dag één. Daarbij is het belangrijk dat een leraar tijd maakt als de leerling aangeeft behoefte te hebben aan feedback, begeleiding of de nabespreking van werk. Dat daarbij ook eisen aan de leerling zelf gesteld kunnen worden spreekt in het kader van 'gedeelde verantwoordelijkheid' voor zich.

Het is daarnaast minstens net zo belangrijk dat de andere leerlingen in een groep op een verantwoordelijke manier met elkaar omgaan. Respect hebben voor elkaar, luisteren naar elkaar, niet pesten et cetera zijn als preventief beleid voor een evenwichtige sociaal-emotionele ontwikkeling van begaafde leerlingen net zo belangrijk als voor alle andere kinderen. Vanuit dit perspectief is het dan ook ondenkbaar dat begaafde leerlingen niet normaal zouden hoeven participeren in projecten die te maken hebben met sociale vorming als die projecten voor de hele klas gelden. Binnen die projecten worden vaak verschillende vormen van anders-zijn benoemd. Het is goed om begaafdheid daarin mee te nemen.

Tot slot

Natuurlijk zult u veel elementen uit het bovenstaande herkennen uit uw eigen onderwijspraktijk. Toch is het belangrijk dat we ons elke dag weer even bewust zijn van het gegeven dat hoogbegaafde kinderen een beetje anders in elkaar zitten dan andere kinderen en dat zij daarom soms behoefte hebben aan net wat andere accenten binnen de zorg. Als we daarmee beginnen, dan wordt op voorhand een hoop narigheid voorkomen.

Literatuur

Bruin-de Boer, A.L. de & Kuipers, J. (2004). *Het Si-Di R protocol. Voor signalering van intelligente en (hoog)begaafde kinderen in het primair onderwijs*. Leeuwarden: Eduforce.

Gerven, E. van (2008) "Moeilijk moet! Aanpassingen in de leerstof voor begaafde leerlingen in het basisonderwijs." In: *Tijdschrift voor Remedial Teaching* (17), 3, pp. 6-9.

Gerven, E. van. & Lambermont, M. (2007). *Ik voel me... Lespakket voor de begeleiding van slimme kleuters*. Lelystad: De Wereldschool.

Koenders, Y. (2007) "Pijn in je buik van verveling" In: *Begaafde kinderen zijn anders, en dat mag!* Leiden: Koepel Begaafdheid.

Kuipers, J. (2006b). "Een aangepast aanbod voor slimme kleuters." *Slim-Digitaal*, (1), Thema Kleuters (www.slim-digitaal.nl).

Slaats, I. (2006) "De BALTAP-formule." In: *Slim-Digitaal XXX*. (www.slim-digitaal.nl)

Wientjes, H. (2008) "Moeilijk moet! De begaafde leerling en het voortgezet onderwijs." In: *Tijdschrift voor Remedial Teaching* (17), 3, pp. 14-19